

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Romeinse lichaamstaal

[Bespreking van: G. Davies (2018) *Gender and Body Language in Roman Art*]

Hemelrijk, E.

DOI

[10.5117/TVGESCH2019.2.008.BESP](https://doi.org/10.5117/TVGESCH2019.2.008.BESP)

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Tijdschrift voor Geschiedenis

License

CC BY-NC-ND

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hemelrijk, E. (2019). Romeinse lichaamstaal: [Bespreking van: G. Davies (2018) *Gender and Body Language in Roman Art*]. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 132(2), 302-304. <https://doi.org/10.5117/TVGESCH2019.2.008.BESP>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Glenys Davies, *Gender and Body Language in Roman Art* (Cambridge University Press; New York, 2018)
357 p., ill., \$120,00 ISBN 9780521842730

Romeinse lichaamstaal

Rollen met de ogen of zich op het hoofd krabben met één vinger waren volgens Romeinse moralistische auteurs typische kenmerken van een ‘verwijfde’ man. Mannen uit de elite behoorden zich waardig en beheerst te bewegen – haast was typerend voor slaven – en vrouwen werden geacht met kleine passen te lopen. Hoe kunnen we dit soort voorschriften uit de antieke literatuur verbinden met Romeinse standbeelden van mannen en vrouwen? We mogen er niet van uit gaan dat de betekenis van houding en gebaren over de eeuwen heen dezelfde bleef en dat we de lichaamstaal van Romeinse standbeelden simpelweg met onze moderne blik kunnen ‘lezen’. In hoeverre kunnen we de betekenis van Romeinse lichaamstaal reconstrueren en wat zeggen verschillen in lichaamstaal tussen mannen en vrouwen

over de rol van gender in de Romeinse samenleving? Deze vragen vormden voor de Britse archeologe Glenys Davies het uitgangspunt voor een boek over *Gender and Body Language in Roman Art*. Davies beschikt over een rijk en gevarieerd bronnenmateriaal: enerzijds talloze portretbeelden en reliëfs van Romeinse mannen en vrouwen en anderzijds schriftelijke bronnen uit de Romeinse wereld die een obsessie lijken te vertonen met de juiste lichaamshouding en lichaamstaal van, vooral, mannen uit de elite.

Davies is zich zeer bewust van de vele voetangels en klemmen bij het onderzoek naar de betekenis van antieke lichaamstaal. In haar inleiding gaat ze in op moderne theorievorming en op de complexe relatie tussen lichaamstaal, sociale status en sekse. Veranderingen in de betekenis

van gebaren, verschillende boodschappen die tegelijkertijd werden uitgedragen en de vaak onbekende opstellingscontext compliceren de interpretatie van antieke beelden en (reliëf)voorstellingen. Ook de uitdrukking van emotie is meestal niet eenduidig. Portretteerde het beeld van een dronken oude vrouw die haar wijnkruik omklemt een beklagenswaardige en geminachte figuur of verkeerde ze in een verzaligde stemming?

In acht hoofdstukken behandelt Davies de literaire bronnen over lichaams taal en houding van mannen en vrouwen (2 en 3), naakte beelden (4), geklede beelden van mannen (5), geklede beelden van vrouwen (6), zittende beelden (7) en afbeeldingen van mannen en vrouwen tezamen (8). De literaire bronnen geven vooral voorschriften hoe mannen en vrouwen zich overeenkomstig hun stand en sekse behoorden te kleden en gedragen, hoe ze moesten lopen, wat hun lichaams houding moest zijn en welke gebaren ze wel of niet moesten maken. Binnen de elite waren houding en lichaamstaal het resultaat van intensieve training en socialisatie, maar moesten ‘natuurlijk’ overkomen. Afwijkingen van de norm werden gehekeld. Onder bepaalde condities kon ‘manlijk’ gedrag van vrouwen nog wel gewaardeerd worden – mits het ten dienste stond van haar familie –, maar vrouwelijkheid van mannen was altijd een reden tot spot. Voor een man uit de elite betekende een beschuldiging van verwijfdheid de ultieme vernedering.

In de hoofdstukken over de beelden van mannen onderzoekt Davies hoe manlijkheid werd vormgegeven in relatie tot de geschreven bronnen en wat het effect was op de toeschouwer. Zij verbindt een open en ontspannen lichaamshouding,

uitgestrekte armen en wijd uit elkaar staande benen (de *open pose*) met het zelfvertrouwen en de dominantie van mannen uit de elite, die geacht werden te heersen. De ruimte die deze beelden innemen, het ‘natuurlijke’ gemak waarmee ze hun toga in bedwang houden en de geïdealiseerde lichamen van de naakte beelden sluiten aan bij elite idealen van manlijkheid en (zelf)beheersing. De drie *costumes*, toga, harnas of (half)naaktheid, tonen hen in hun civiele, militaire of heroïsche gedaante.

De beelden van vrouwen nemen veel minder ruimte in. Gehuld in *tunica*, *stola* en *palla* (mantel) houden deze staande beelden hun armen dicht tegen het lichaam. Hoewel verschillende typen onderscheiden worden, komt hun uitstraling overeen: deze volledig bedekte beelden met licht geneigd hoofd lijken in zich zelf gekeerd. Davies verbindt deze *closed pose* aan de ondergeschiktheid van vrouwen, maar heeft ook oog voor de complexiteit van deze beelden. De verschillende lagen dure stof, die in de oorspronkelijke beschrijving beter uitkwamen, benadrukken de rijkdom en status van deze elite vrouwen. Bovendien is er een spanning tussen de van vrouwen verwachte teruggetrokken levenswijze en hun meer dan levensgrote standbeelden in de openbare ruimte.

Status interfereert dus met sekse en dat gebeurt nog sterker bij de kleine groep beelden die de traditionele gendergrenzen doorbreken: met geheven hoofd voortschrijdende vrouwen, de armen uitgestrekt in een *open pose*, en in elkaar gedoken oude mannen met een van de toeschouwer afgewende blik. Davies verklaart de eerste als beelden van priestersessen en de laatste als filosofen, maar deze

verklaring schiet tekort. In de oudheid werd sekse niet gezien als een harde tegenstelling tussen mannen en vrouwen, maar als een glijdende schaal van manlijkheid naar vrouwelijkheid. Afhankelijk van hun sociale positie en aard bevonden mannen en vrouwen zich ergens op deze schaal, waarbij mannen het gevaar liepen door houding of gebaren 'af te zakken' naar de vrouwelijke kant. Manlijkheid moest dus telkens opnieuw bewezen worden. Aan de andere kant konden beelden van hooggeplaatste vrouwen als keizerinnen die van mannen van lagere rang overvleugelen om redenen van status.

Dit subtiele spel tussen status en sekse vormt het onderwerp van het laatste hoofdstuk over beelden en reliëfs van mannen en vrouwen samen. In de meeste gevallen gaat het om grafportretten van echtparen. Davies onderscheidt verschillende patronen van 'gelijkwaardige' partners, die naast elkaar staan of elkaar de rechter hand geven, tot reliëfs waarop de bruid met gebogen hoofd voor haar echtgenoot staat. Deze variatie in

afbeeldingen toont dat niet één patroon altijd en overal in het Romeinse rijk zaligmakend is geweest. In haar conclusie bespreekt zij de verschillende typen beelden en hun mogelijke functies, waarbij ze een verschil signaleert tussen openbare standbeelden van keizerinnen en vrouwen uit de elite, die vaker in een relatief 'open' houding werden geportretteerd, en grafbeelden voor vrouwen. Er was dus niet alleen verschil tussen de seksen maar ook de nodige variatie in lichaams taal binnen de seksen, die soms de traditionele gendergrenzen overschreed. Hier is volgens Davies meer onderzoek nodig, maar haar helder geschreven en zeer goed gedocumenteerde boek biedt een welkom overzicht van Romeinse ideeën over, en representatie van, lichaamshouding en gebaren van mannen en vrouwen in de Romeinse wereld en vormt een belangrijke stap voorwaarts in de interpretatie.

Emily Hemelrijk, Universiteit van Amsterdam